

УДК: 330.341.1:658

Лавріненко Ю.М.

ІННОВАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Досліджено та проаналізовано основні напрями інноваційної діяльності, деталізовано головні механізми інноваційного розвитку підприємств. Оцінено роль держави в забезпеченні інноваційного зростання економіки України

Basic directions of innovative activity are explored. Main mechanisms of innovative development of enterprises are analyzed. The role of the state in providing of innovative growth of economy of Ukraine is appraised

В умовах ринкової економіки функціонування і розвиток підприємств значною мірою обумовлені ефективною роботою їх інноваційного механізму. Оскільки інновації є найважливішим засобом забезпечення економічного зростання, конкурентоспроможності та фінансової стабільності будь-якого підприємства, то високих результатів вони можуть досягти лише за систематичного і цілеспрямованого здійснення інноваційної діяльності, яка спрямована на реалізацію нових можливостей. На даному етапі розвитку спостерігається серйозна криза в інноваційній сфері, головними причинами якої стали: відсутність коштів як у господарюючих суб'єктів, так і в держави; недосконалість законодавчо закріплених державних пріоритетів в інноваційній політиці, високий економічний ризик, недостатність інформації про ринки збуту та відсутність попиту на продукцію.

Виходячи з вищесказаного, рівень інноваційної активності підприємств є показником стабільності і конкурентоспроможності економіки України в цілому. Тому забезпечення інноваційного зростання підприємств є досить актуальним дослідженням і має безліч невирішених питань.

Наукові дослідження й практика функціонування підприємств показують, що ефективність управління інноваційними процесами визначається ступенем теоретичної й методичної обґрунтованості інноваційної політики об'єкта управління, фундаментом якої є його інноваційна стратегія. Наукові аспекти інноваційних процесів як основи розвитку інноваційної сфери економіки розглянуті в наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед них праці українських дослідників: Ю.М. Бажала, С.І. Кравченка, Н.В. Краснокутської, В.І. Ландика, А.А. Пересади, В.П. Сича та інші. Із зарубіжних вчених слід зазначити дослідження Й. Шумпетера, Б. Твісса, І.Т. Балабанова, С.Д. Ілленкової, К.П. Янковського.

Незважаючи на те, що більшість вчених виділяють надзвичайну важливість проблеми пошуку шляхів оптимізації інноваційного механізму розвитку українських підприємств, нові форми його деталізації розроблені недостатньо. Проблема удосконалення механізму управління інноваційними процесами на підприємствах має системний характер в умовах поглиблення

конкуренції й зростаючого ступеня ризику та невизначеності. Її розв'язання тісно пов'язане з вибором пріоритетних напрямів інноваційного розвитку і формування ефективної інноваційної політики підприємств та економіки країни в цілому.

При розумінні всієї важливості реалізації інноваційної моделі розвитку економіки основною метою даної статті є дослідження сучасного стану інноваційної сфери та визначення напрямів активізації інноваційної діяльності на сучасному етапі розвитку економіки України. Також постає необхідність в удосконаленні державної підтримки інноваційного середовища, яке покликане створити необхідні умови для створення інноваційної діяльності, орієнтованої на розвиток інтелектуальної сфери та підвищення конкурентоспроможності виробництва.

Теоретичні підходи до визначення інноваційної діяльності підприємства, розглянуті в роботах вітчизняних і закордонних вчених, було покладено в основу обґрунтування визначення поняття «інноваційна діяльність підприємства» як складної динамічної системи заходів з використання результатів закінчених науково-технологічних досліджень, організаційно-економічних розробок або інших науково-технічних досягнень, яка функціонує під впливом факторів середовища усіх рівнів (зовнішнього та внутрішнього) з метою задоволення постійно мінливого індивідуального попиту і потреб суспільства в цілому в конкурентоспроможній продукції (товарах, роботах, послугах). У результаті дослідження було згруповано та систематизовано фактори зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства та доведено, що на сучасному етапі значна роль у формуванні середовища підприємства належить факторам зовнішнього середовища, серед яких детермінуючу роль відіграють циклічні характеристики макро- та мезосередовища, а саме: економічний цикл і технологічна структура економіки країни (сукупність домінуючих укладів).

Інноваційна сприйнятливість є основною характеристикою, яка поєднує в собі сукупність визначальних властивостей інноваційної діяльності та здатність підприємства вигідно для себе використовувати вплив динамічного зовнішнього середовища, що дає можливість враховувати її у процесі прийняття управлінських рішень щодо інноваційної діяльності підприємства. Тому під інноваційною сприйнятливістю слід розуміти ступінь готовності, зацікавленості та можливості підприємства постійно оновлювати фактори внутрішнього середовища шляхом виявлення інновацій, їх розрізнення за визначеними ознаками та оцінки необхідності їх впровадження з метою підвищення конкурентоспроможності.

Інноваційна діяльність підприємства є складною системою, тому пропонується розглядати її в постійному взаємозв'язку з ланцюгом «виникнення, формування та активізації інноваційної діяльності», який

складається з: гіпотез її появи і розвитку; основних економічних умов для її здійснення; фундаментальних передумов її активізації (рис. 1).[1]

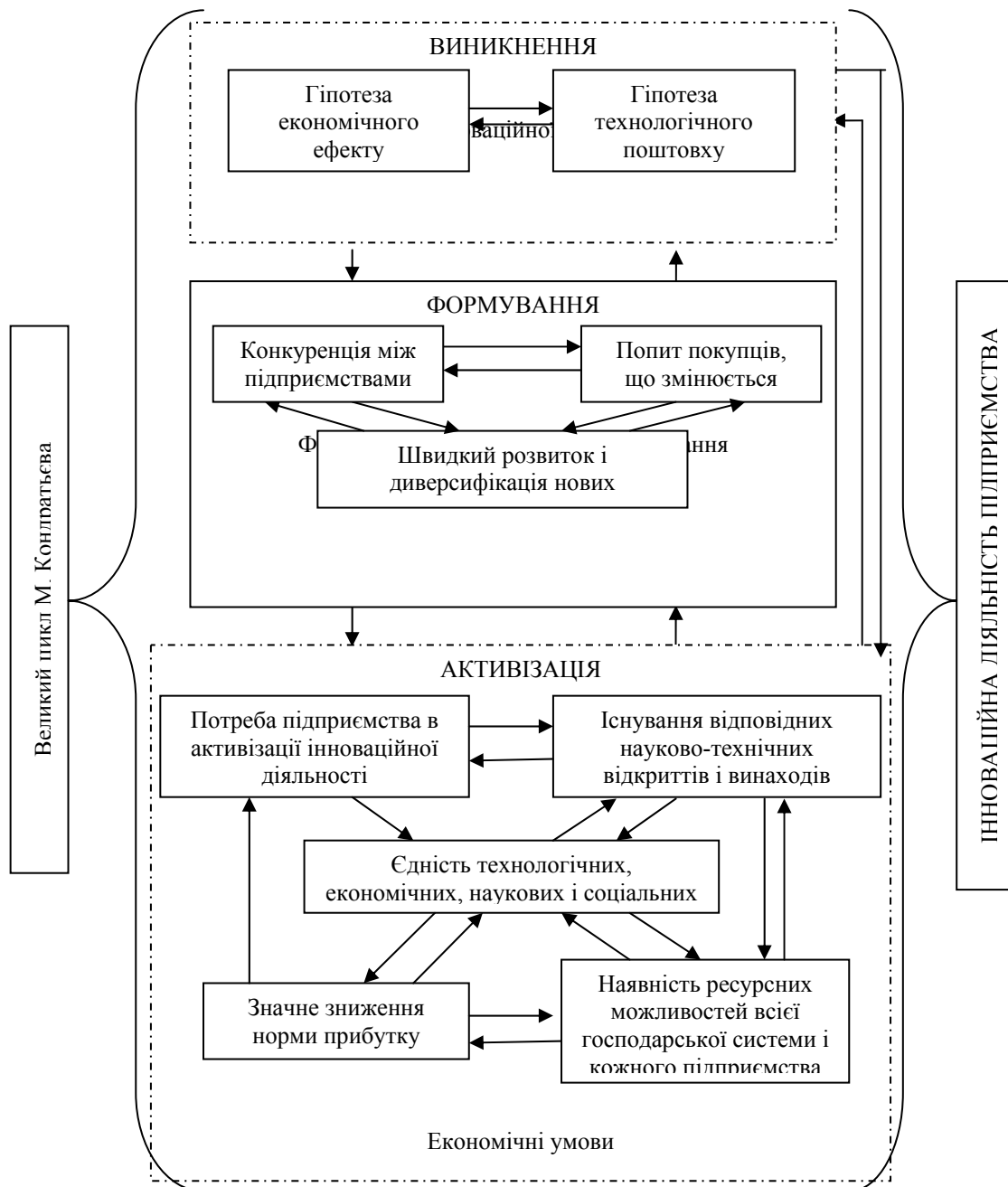

Рис. 1. Ланцюг «виникнення, формування та активізація інноваційної діяльності підприємства»

Інноваційна діяльність підприємства безпосередньо формується та здійснюється в умовах інноваційного середовища, під яким пропонується розуміти визначену і сформовану систему факторів: політичних, правових, економічних, виробничо-технологічних, демографічних, географічних,

ринкових, соціокультурних, природних, екологічних, міжнародних, що забезпечує (прискорює чи гальмує) розвиток інноваційної діяльності підприємства.

В Україні сьогодні інноваційна сфера знаходиться лише в стадії формування, тому детального аналізу потребує інфраструктура ринку інноваційного підприємства. Постійна орієнтація на підвищення конкурентоздатності за рахунок поліпшення якості продукції, мінімізацію товарно-матеріальних ресурсів, гнучкість і мобільність технологічних процесів потребує від підприємств запровадження нововведень, здійснення адаптованих до ринкових умов техніко-технологічних інноваційних перетворень.

Серед важливих показників економічної діяльності підприємств є їх інноваційна активність, але в Україні спостерігається негативна тенденція, з кожним роком кількість інноваційно активних підприємств скорочується. Так питома вага підприємств, що впроваджують інновації зменшилась і в останні роки становить 9,9%, якщо у 2006 році – 11%, 2005 – 12,3%, 2004 – 15,1%.

Для порівняння відмітимо, що серед країн Європейського Союзу мінімальні показники інноваційної активності мають Португалія — 26% та Греція - 29%, тобто більш ніж у 1,5 рази вищі, ніж в Україні. А у порівнянні з країнами - лідерами у цій галузі, такими як Нідерланди (62%), Австрія (67%), Німеччина (69%), Данія (71%) та Ірландія (74%), розрив становить у 3-4 рази.[2]. Такі невтішні результати потребують розв'язання проблем активізації інноваційної діяльності підприємств. Запорукою цього можуть стати науково обґрунтовані й розроблені питання стосовно спроможності суб'єктів господарювання до інноваційної діяльності, наявності у них необхідних першочергових передумов.

Слід зазначити, що головна увага має приділятися їх вивченню на рівні підприємства як генератора новаторських процесів. Для того, щоб підприємство вважалось зорієнтованим на інноваційну діяльність, воно має відповідати низці критеріїв інноваційності. Дехто з авторів пропонує різний набір таких параметрів, але на нашу думку, найповніший їх перелік дав О.Длугопольський [3] (табл. 1)

Різке падіння інноваційної активності зумовлено не тільки поглибленням економічної кризи, а й недосконалістю нормативно-законодавчої бази щодо охорони інтелектуальної власності та несприятливими соціально-економічними умовами перехідної економіки. Стан інноваційної діяльності в Україні більшістю науковців визначається як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у промислово розвинених країнах та потребам інноваційного розвитку. Стабільне скорочення реальних обсягів фінансування науково-технічного комплексу та відсутність дієвої державної науково-технічної стратегії не дають підстав для висновку про наявність реального підґрунтя для переходу до інноваційної моделі розвитку.

Таблиця 1

Комплекс параметрів інноваційності підприємства

№	Вид параметру	Показники, що характеризують параметри
1	2	3
1	Параметри наукомісткості виробництва	- чисельність науко-технічних кадрів у загальній кількості зайнятих (не менш як 15%); - обсяг фактичного проведення і нормативних витрат на НДДКР (не менш як 5% обсягу продукції); - частка прибутку, спрямована на НДДКР (не менш 5%).
2	Параметри якості й конкурентоспроможності	- якість і диференціація продукту; - чисельність каналів збуту та постачання готової продукції; - частка ринку, його структура.
3	Параметри техніко-економічного рівня продукції	- відповідність товарів національним і світовим стандартам; - фондоозброєність; - середній життєвий цикл інновацій (не більше як 3 роки).
4	Параметри оновлення продукції (технології)	- частка принципово нової продукції у загальному обсязі виробництва (не менш як 10%); - коефіцієнт оновлення продукції (не менше як 5% на рік).
5	Параметри експертоспроможності продукції, виробництва	- питома вага виробів, що знаходять збут за кордоном; - обсяги зарубіжних ринків, їх сегментація.

Інноваційну діяльність вітчизняних підприємств стримують такі фактори, як відсутність фінансування, високі кредитні ставки, недосконалість законодавства, високий економічний ризик, відсутність попиту на продукцію, недостатність інформації про ринки збуту тощо.

Серед важливих показників економічної діяльності підприємств — їх інноваційна активність. Загальний спад виробництва негативно вплинув на інноваційну діяльність. Зокрема, в 2005–2007 рр. простежується щорічне зниження кількості та питомої ваги підприємств, які впроваджували інновації в усіх видах економічної діяльності. Якщо 2005 р. інновації здійснювали 1705 підприємств, або 18% від кількості обстежених, то 2007 р. ця кількість становила 1359 одиниць, або 13,7%. Кількість промислових підприємств, що впроваджують інновацію наведено на рис. 2. В 2007 році відбулося абсолютне і відносне скорочення кількості підприємств, які активно впроваджували інновації. 2005 роком із обстежених підприємств лише кожне четверте впроваджувало інновації, а з таких напрямів, як проведення комплексної механізації та автоматизації виробництва — кожне 34, впровадження нових технологічних процесів — кожне 12, маловідходних ресурсозберігаючих та безвідходних технологій — кожне 30. Останні роки зумовлені зростанням обсягів фінансування інноваційної діяльності та зміни його структури за джерелами (табл. 2)

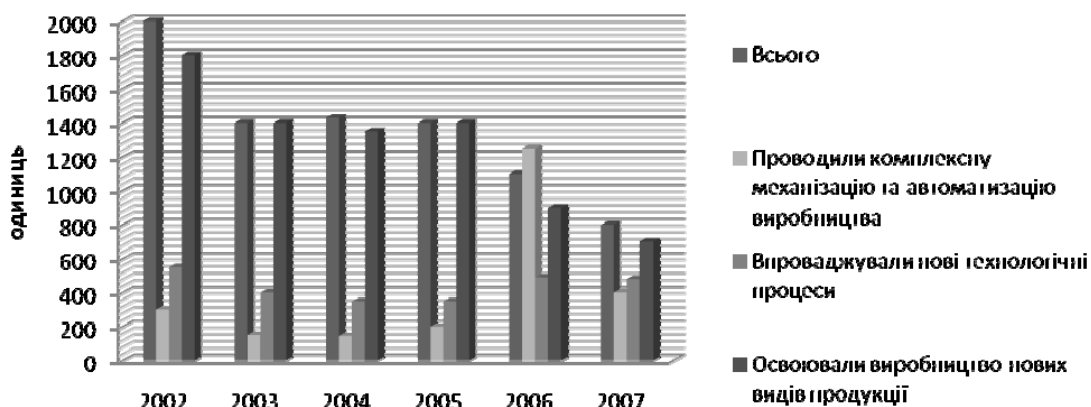

Рис. 2. Динаміка кількості підприємств, що впроваджували інновації

Таблиця 2

Обсяг і структура фінансування інноваційної діяльності за джерелами, млн. грн.

Структура фінансування інноваційної діяльності	2005 р.	2006 р.	2007 р.
У % до загального підсумку	100	100	100
зокрема власним коштом	1399,3	2148,4	3501,5
У % до загального підсумку	79,6	70,3	77,3
Із державного бюджету	7,7	93,0	63,4
У % до загального підсумку	0,4	3,0	1,4
Із місцевих бюджетів	1,4	3,1	1,6
У % до загального підсумку	0,1	0,1	0,0
Із позабюджетних фондів	33,4	0,5	0,6
У % до загального підсумку	1,9	0,0	0,0
Вітчизняні інвестори	49,4	112,0	10,6
У % до загального підсумку	2,8	3,7	0,2
Іноземні інвестори	133,0	130,0	112,4
У % до загального підсумку	7,6	4,2	2,5
Кредити	110,0	551,1	806,4
У % до загального підсумку	6,3	18,0	17,8
Інші джерела	22,5	21,7	38,2
У % до загального підсумку	1,3	0,7	0,8
Всього	1757,1	3059,8	4534,6

Упродовж останніх років основним джерелом фінансування інноваційної діяльності залишаються власні кошти підприємств (див. табл. 2). 2005 р. вони становили 79,6%, 2007 р. — 77,3%. 2007 р. їх кількість зросла порівняно з 2005 р. на 150,2%. Незважаючи на те, що фінансування з бюджету становить незначну питому вагу — 0,4% у 2005 р., 1,4% — у 2007 р., темпи зростання бюджетного фінансування два роки тому порівняно з 2005 р. збільшилися у 8 разів, що свідчить про те, що останнім часом держава почала більше уваги приділяти фінансуванню інноваційної діяльності. 2007 р. зменшились обсяги фінансування з місцевих бюджетів та вітчизняних інвесторів.

Зросли обсяги кредитів майже в декілька разів. 2006 р. вони становили 18,0%, 2007 р. — 17,8% від загальних обсягів фінансування. Ця сума досягла в 2007 р. 806,4 млн. гривень. Отже, закладено грошову базу для успішного розвитку інноваційної діяльності.

Проведений аналіз обсягів фінансування та витрат на інноваційну діяльність в економіці України свідчить, що останнім часом вони зростають із року в рік. Попри значні темпи збільшення фінансування на інноваційну діяльність, вітчизняній економіці для переходу на інноваційну модель розвитку нині потрібні не сотні мільйонів гривень, а десятки мільярдів доларів. Тільки достатнє фінансове забезпечення дасть змогу здійснити цей стратегічний напрям розвитку економіки нашої держави. Дані про впровадження інновацій на підприємствах України подано в табл. 3.

Таблиця 3

Впровадження інновацій на підприємствах України

Види інноваційної діяльності	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
Впровадження нових технологічних процесів	2936	1403	1142	1482	1727
із них маловідходних, ресурсозберігаючих і безвідходних	1044	430	430	606	645
Освоєно виробництво нових видів продукції, найменувань	11472	15323	22847	7416	3978
із них нових видів техніки	1000	631	520	710	769

Аналіз масштабів та результативності інноваційної діяльності в економіці України свідчить про відносно низьку активність використання на виробництві науково-технічних досягнень, їх слабе залучення до вирішення основних завдань відновлення вітчизняної економіки. Інновації ще не мають вирішального значення для розвитку видів економічної діяльності і забезпечення його економічної стабільності. Інноваційна діяльність є сьогодні чи не найважливішою умовою створення конкурентоспроможних товарів та послуг як фактора зростання економіки нашої країни.

Держава повинна здійснювати пряме фінансування інноваційних проектів, стимулювати інвестиції в інноваційні проекти з боку приватних і державних

підприємств через створення пільгових умов для тих підприємств, які впроваджують прогресивну техніку і технології, а також займаються науково-дослідною діяльністю.

Проведення інноваційних заходів у складних умовах сучасної економічної ситуації об'єктивно пов'язане зі значними труднощами та фінансовими ризиками. Органи Держкомстату України проводили оцінювання факторів, що стримують інноваційну діяльність на промислових підприємствах. Аналіз статистичних даних свідчить, що фінансові труднощі найбільше впливають на процес науково-технічного розвитку виробництва. На групу факторів, пов'язаних із низькою фінансовою спроможністю, вказують майже всі підприємства. Крім загальних причин недостачі власних коштів та неможливості залучення державних джерел фінансування, значне місце посідає високий рівень кредитних ставок, що також впливає на відсутність коштів у замовника. Значна кількість підприємств, що здійснювали інноваційну діяльність, указали на високі кредитні ставки як фактор, що її стримує.

Негативний вплив на інноваційну діяльність зовнішніх факторів посилюється дією внутрішніх недоліків господарювання. Це недосконалість системи управління, відставання організації виробництва від розвитку умов та потреб ринкового середовища.

В Україні відсутні достовірні схеми оцінювання інноваційного потенціалу. Через це багато наших підприємств у процесі приватизації можуть втратити вдвічі, а то і втричі від своєї реальної вартості. Тут потрібно закласти гарантії для підприємств, які б, з одного боку, унеможливили недооцінку нематеріальних активів, а з іншого — стимулювали надходження інвестиційних проектів, спрямованих на модернізацію та розвиток інноваційного потенціалу підприємств.

Для утвердження ефективної національної інноваційної моделі необхідно зробити таке:

а) передбачити державні гарантії послідовної і відповідальної інноваційної політики; розвивати вже існуючі інноваційні структури і сприяти виникненню нових, особливо в регіонах;

б) створити ефективну систему інноваційного кредитування та інвестування, прийняти необхідні законодавчі документи щодо її правового і фінансового функціонування.

Важливо зрозуміти, що інноваційний розвиток — це довготривалий національний проект. Його реалізація не повинна залежати ні від політичних, ні від будь-яких інших коливань. Таким чином, ефективне функціонування інноваційної моделі економічного розвитку ґрунтується на відповідному інституційному забезпеченні, передбачає виважену державну інноваційну політику, поєднану з визначеними напрямками активізації інноваційної

діяльності, дозволяє досягти поставлених цілей інноваційного розвитку і зайняти вищі позиції у світовому постіндустріальному економічному просторі.

Література:

1. Близнюк Т.П. Теоретичні аспекти теорії довгих хвиль М. Кондратьєва // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 89-2. – Донецьк: ДонНТУ, 2005. – с. 186-193.
2. Офіційний сайт Держкомстату України: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Длугопольський О. Інноваційна діяльність як невідемна складова політики структурних перетворень в індустріальному виробництві: світовий досвід та українська специфіка // Вісник Тернопольської академії народного господарства.- 2001. - № 6. – с. 75.
4. Закон України «Про інноваційну діяльність», № 40–IV від 04.07.2002 р.
5. Базюк С.В. Сучасний стан та умови активізації інноваційної активності промислових підприємств в Україні/ С.В. Базюк, А.Г. Оленець;/Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. Економічні науки. – Дніпропетровськ, 2008. - № 1(19).- с. 106-108.

Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Ткаченко А.М., 23.03.2009

Надійшла до редакції
10.03.2009